

dem geistigen Auge zu umfassen und die Ereignisse in ihrem Fluss und ihrer Verkettung auf den Hintergrund der Zustände zu verfolgen“.

Igen magas követelményeket állít fel *Eduard Meyer Die Aufgaben der höheren Schulen und die Gestaltung des Geschichtsunterrichts* című tanulmányában. A középiskolának az egyetemre kell előkészíteni és így növendékeit tudományos önállósághoz szoktatni. Nem folyamatos történetet kell tanítani, hanem egyes problémákat beható tárgyalás alá venni, forrástanulmányok alapján. Nem átnézetre van szükségünk, hanem behatolásra egyes korjelenségekbe. Ily módon könnyebben elérhetjük a történettantás igazi feladatát: „Das Verständniß der Vorgänge der Gegenwart und das historisch-politische Urteil zu entwickeln“. Végeredményében ez a jelennel szemben való állásfoglalásra kell, hogy vezessen. A nemzeti történettantás fontosságának aláhúzása mellett hangsúlyozza, hogy minden történelem végeredményében egyetemes. A történettantás feladata összefüggéseket és egymáshatásokat megéreztetni. Minden történeteszemlélet a jelenből tér vissza a jelenhez.

Töredékes és szűkre szabott áttekintésünknek korántsem lehetett célja a modern történetdidaktikai irodalom érdemleges ismertetése. Csak éreztetni akartunk egynéhány olyan problémát, amelyet az élet parancsoló szüksége és a szellemi tudományok módszeres alapvetése vetett fel s amelyeknek átgondolása és gyakorlati értékesítése elengedhetetlen kötelessége a munkája célját értékek megvalósításában látó tanárnak.

Ember István.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Kleist a pedagógia ellen.

A Magyar Pädagogia 1922 májusi füzetében, Petőfíre vonatkozó közleményem kaposán, említettem Heinrich v. Kleistnek, a nagy német dráma- és novellaköltőnek, a pedagógia ellen intézett támadását. Talán számíthatok e lapok olvasóinak érdeklődésére, ha a támadást, melynek megvan a maga történeti, sőt bizonyos tekintetben elméleti jelentősége is, közelebbről ismertetem.

E támadás, illetőleg e támadások kétrendbeliek. Egy részük néhány epigrammában foglaltatik, melyet Kleist a töle és Adam H. Müllertől alapított és szerkesztett Phœbus nevű folyóirat 1808 júniusi számába írt,¹ másik részük pedig az ugyancsak Kleisttől alapított és szerkesztett Berliner Abendblätter nevű

¹ H. v. Kleists Werke im Verein mit Georg Minde-Pouet und Reinhold Steig herausgegeben von Erich Schmidt. 4. kötet, 12. és 13. l.

napilap 1810. évi 25., 26., 27., 35. és 36. számába írt „Allerneuester Erziehungsplan“ felírású cikkben, illetőleg „C. I. Levanus Konrektor“ aláírású költött levélben.²

Az 1808-ból való epigrammák közül a 11. számú és „Die unverhoffte Wirkung“ című, a 12. sz. és „Der Pädagog“ című, valamint a 13. sz. és „P... und F...“ című határozottan ilyen pedagógiaellenes. Csak ezt a három epigrammát jelzi Kleist itt idézett kiadásában kisebb költeményeinek tudós kiadója, Erich Schmidt, pedagógiai tartalmúnak, de én azt hiszem, hogy a 14. sz. epigramma, melynek ez a címe: „Die lebendigen Pflanzen“ és amely M...-hez van intézve (hogy e kezdőbetűt kit jelenthet, azt nem tudjuk), szintén pedagógiai célzatú, bár ez nem oly világos, mint a megelőző háromban. Már a címe ilyesvalamit sejtet és a tartalma:

Eine Mütze, gewaltig und groß, über mehrere Häupter
Zerstr du, und zeigst dann, sie gehn unter denselben Hut

úgy gondolom, a nevelendők (ezek „az élő növények“) egyéniségét mellőző, uniformizáló nevelői törekvés ellen irányul. Igaz, hogy ez másképen is értelmezhető és valamely esztétikai vagy másfajta megítélésre is vonatkozhatik, bár ebben az esetben az epigramma címe kevésbé könnyen magyarázható. Evvel az epigrammával, mivel tendenciája nem egészen bizonyos, a továbbiakban nem foglalkozom.

A fent felsorolt három epigramma közül, mely okvetlenül pedagógiai tartalmú, a 13. számú, vagyis a „P... und F...“ című, minden bizonnyal Pestalozzi és Fichte ellen irányul és úgy látszik, hogy a másik kettő is Pestalozzira és Fichtére vonatkozik, mégpedig az első talán inkább Pestalozzira, a másik inkább Fichtére, de meglehet, hogy éppen Fichte volt az, aki ezeket az epigrammákat provokálta. Fichte ugyanis tudvalevőleg a „Reden an die deutsche Nation“-ban, különösen 9. beszédjében, Pestalozzi rendszerét magasztalta olyannak, amelytől a helyes német nemzeti nevelés várható és Fichte beszédei, melyeket a filozófus 1807/8 telén tartott Berlinben, éppen 1808-ban, vagyis az itt tárgyalt epigrammák megjelenési évében, jelentek meg először nyomtatásban.

A három epigramma közül az első, a „Die unverhoffte Wirkung“ (A váratlan hatás) című, az erkölcsi prédikálás ellen fordul. Ha a nevelő azt hiszi, hogy evvel teljesítette feladatát, téved. A gyermekek ebből szintén csak erkölcsöt prédikálni tanulnak. Kleist, a folytonos elfojtott cselekvésvágytól égő, nemzetétől is elnyomatásának akkori idejében hatalmas cselekvést váró költő, bizonyára csak nagyon csekély hatásúnak tarthatja az erkölcsi oktatás útján való nevelést és inkább nagy döntő tetteket, mint jámbor erkölcsi szónoklatokat kíván kora vezető szellemeitől. Meglehet, hogy igaza van Erich Schmidtnek³ és ez az epigramma

² U. o. 210. kk.

³ H. v. Kleists Werke, 4. kötet, 23. l.

különösen Pestalozzi ellen irányul, akinek Getrudja (a „Lienhardt és Gertrud“-ban még inkább, mint a „Wie Gertrud ihre Kinder lehrte“ című munkában) csakugyan (pl. a szombat esti órákban) hosszú erkölcsi prédikációkat mond gyermekeinek.

A második epigramma, a „Der Pädagog“ című, azt veti a pedagógus szemére, hogy másokat, vagyis egy új nemzedéket állít oda maga helyett, hogy tovább építse a történetet, maga pedig nem dolgozik rajta. Ez valószínűleg Fichte ellen irányul, aki nemzete életének legválságosabb korában a jövő nemzedék felnevelésére közöl terveket, ahelyett, hogy mint Kleist bizonyára akarná, a jelenben döntő tettekre, az idegen járomnak erőszakkal való lerázására hívná fel nemzetét.

Legmaróbb a harmadik epigramma, a „P... und F...“ című, amely epés sarkasmussal kérdezi Pestalozzitól és Fichtétől (a két betű kétségkívül e nevek kezdőbetűje), hogy ha már célt érnének is mesterségükkel és olyan férfiakká nevelnék az ifjakat, amilyenek ők maguk, volna-e ez valami nagy dolog? Mi, kik a történet távlatából és azonfelül mint a Pestalozzi-és Fichte-étől idegen nemzeti közösség gyermekei, ítéljük meg e két férfit és mindegyiket a maga nemében nagynak, mindenekelőtt erkölcsi tekintetben igen nagynak ítéljük, a kérdés személyes élet csak sajnálhatjuk és helyteleníthetjük, ha talán megértjük is, hogy a tett embere, ki szenvedélyes cselekvést követel, nem bírja eléggé méltányolni a belső megújódást előkészítő nevelőt és gondolkodót. De kivetköztetve az epigrammát egyéni formájából, kihüvelyezhetnénk belőle egy általános pedagógiai problémát, t. i. azt, hogy mennyiben van a nevelőnek joga a növendéket a maga képére formálni akarni és nem kell-e egész nevelő munkájában folytonosan azért aggódnia, hogy minden becsületes igyekvése mellett nem mutat-e csak középszerű, sablonos mintát a növendéknek, amelyet ennek utánozni vagy elérni alig érdemes. Csak a sekélyes optimizmusban élő, önmagával mindig megelégedett, a nevelői hivatásban, mint minden egyéb emberi hivatásban is, mélyen benne rejlő tragikum iránt érzéketlen átlagnevelő nem fogja sohasem megérezni e probléma fájdalmas zaklatását.

A tárgyalt epigrammákkal rokon szellemű az a hosszabb cikk, mely, miként már fent említettük, 1910-ben, a Berliner Abendblätter öt számára elosztva, jelent meg „Allerneuester Erziehungsplan“ (Legeslegújabb neveléstervezés) címe alatt. Az irónikus cikk, mely egészben véve tréfás formában eléggé éles támadást intéz nemcsak kora pedagógusai, hanem jóformán minden nevelés ellen, mint a szerkesztőségnek beküldött közlemény jelent meg. A szerkesztő néhány bevezető sorral látja el, melyben azt mondja, hogy e cikk mutatványul szolgálhat arra nézve, hogy az önfenntartás szükséglete vagy csupán az új dolgok hajhászása mily kalandos vállalkozásokra csábítja az embereket és hogy milyen mulattatók ennek következtében azok az inszINUÁCIÓK, melyekben a szerkesztőségnek része van. E bevezető sorok sejtetik az olvasóval, hogy nem

egészen komolyan veendő fejtegetésekről van szó. Ezeket a fejtegetéseket egy C. I. Levanus nevű „konrektor“ intézi a holsteini Rechtenfleckből 1810 október 15-ről az igen tisztelt közönséghez. A Levanus nevet Kleist bizonyára Jean Paul Levanája után vette fel.⁴

A cikk abból a fizikai jelenségből indul ki, hogy ha elektromos test közelébe semleges testet hozunk, ez hirtelen szintén elektromossá lesz, mégpedig az illető elektromos testével ellenkező nevű elektromosságot vesz fel. Hasonló törvényszerűség, folytatja Levanus, mutatkozik az erkölcsi világban is, olyképen, hogy az az ember, akinek állapota semleges, mihelyt egy másik emberrel érintkezik, akinek határozott tulajdonságai vannak, mindjárt nem lesz többé semleges állapotú, hanem egyenesen ügyszólván az ellenkező pólusba vitétik át. Ha az, akivel érintkezik, negatív természetű, akkor ő pozitív természetűvé lesz, ha pedig amaz pozitív természetű, akkor ő lesz negatív természetűvé. Ezt az állítólagos törvényszerűséget néhány példával (melyek közül egyet sem vehetünk egészen komolyan, bár egy szemernyi igazság foglaltatik bennük) illusztrálja a cikkíró. Így könnyen hajlunk másnak a véleményével szemben határozott ellenmondásra, esetleg egyenesen a teljes ellentét állítására. Levanus valósággal az ellenmondás törvényéről beszél. Nemosak véleményekkel, hanem kívánságokkal, érzelmekkel, indulatokkal és jellemekkel szemben is fennáll az ellenmondás e törvénye. Például ha két együttélő ember közül az egyik pazarolja a pénzt, társa egyenesen ellentétül valóságos fősvénnyé válik. Aki ezt a törvényt megérti, nem fog csodálkozni azon a jelenségen sem, hogy nagy férfiak rendesen jelentéktelen és obscurus szülektől származnak és amazok éppúgy megint oly gyermekeket nevelnek fel, kik minden tekintetben alsóbbrendűek és csekély értékűek. Mindennap végezhető kísérlet arra nézve, hogy a morális atmoszféra miképen hat ebben a tekintetben. Csak hozzuk egyszer össze egy terembe valamely város összes filozófusait, szép lelkéit és művészeit, akkor néhányan közülök legott megbatuhnak; erre nézve teljes bizonyossággal hivatkozik a cikkíró mindenkinek tapasztalására, aki egyszer jelen volt ilyen tea vagy punos mellett egybegyűlt társaságban.

Mennyi korlátozásnak van alávetve az a tétel, hogy a rossz társaság elrontja a jó erkölcsöket, ha még oly férfiak is, mint Basedow és Campe, akik egyébként nevelő mesterségükben nem igen jártak el contradictorius módon, azt tanácsolták, hogy a fiatal

⁴ L. H. v. Kleists Werke 4. k. 276. lapján Reinhold Steig megjegyzését. Steig, a Kleinere Schriften (Kleist kisebb prózai iratai) kiadója az itt idézett kiadásban, azt mondja ezzel kapcsolatban, hogy Jean Paul az ő Levanájában már 1807-ben fordult Pestalozzi ellen. Nem tudom, hogy mire alapítja a kiváló Kleist-kutató ezt az állítását. Ellenkezőleg, több hely jelölhető meg a Levanában, amelyből Jean Paul nagy elismerése Pestalozzi iránt látszik. A Levana első kiadásának előszavában azt mondja Jean Paul Pestalozziról, miután előbb Rousseaut magasztalta: „P. ist nun der stárkende Rousseau des Volkes. A Levana második kiadásához írt előszavában pedig, mely a mi szempontunkból ugyan már nem jöhet számba, „mályn ültető“-nek (tiefpflanzend) nevezi Pestalozzit.

embereknek néha nyújtani kell rossz példák látványát is, hogy elriasszák őket a büntől.⁵

Valóban — írja tovább Kleist-Levanus — ha a jó társaságot összehasonlítjuk a rossz társasággal abból a szempontból, hogy melyik képes jobban az erkölcsöt fejleszteni, akkor nehéz eldönteni, hogy melyiké az elsőbbség, hiszen a jó társaságban csak utánozni lehet az erkölcsöt, a rosszban ellenben a szívnek egy sajátos erejénél fogva fel kell azt találni. Egy semmirevaló ember ezer esetben elcsábíthat a maga példájával egy fiatal lelket arra, hogy a bűnhöz szegődjék; de van ezer más eset, amikor az utóbbi amazzal szemben polaris viszonyba lép és küzdelemre készen szembeszáll a bűnnel. Sőt ha valamely pusztaszigetre összehoznak a föld minden gazembereit, rövid idő múlva valamennyi erényt, a legfenségesebbeket is, lehetne köztük találni. Aki ezt paradoxnak gondolja, látogasson csak meg egyszer valamely fegyházat vagy várbörtönt. A mindennemű gonosztevővel zsúfolt kazamatákban, mivel ide már büntetés nem hatol vagy legalább is nagyon tökéletlen módon, megnevezhetetlen bűnöket követnek el. S így az ilyen anarchiának emberölés és gyilkosság és végül valamennyi gonosztevőnek pusztulása volna az elháríthatatlan következménye, ha nem lépnének fel legott közülök egyesek, kik jogra és igazságra ügyelnek. Sőt gyakran maga a várparancsnok kijelöli őket és olyan emberek, kik azelőtt minden isteni és emberi rend ellen támadtak, itt bámulatos fordulattal megint a rendnek nyilvános gondozóivá, a jó ügynek igazi állami szolgálivá, a törvény őreivé lesznek. Hogy mi válhatik egy ország söpredékéből, mutatják az amerikai szabad államok és gondoljunk csak Róma eredetére, fejlődésére és nagyságára is.

Megfontolva ezek szerint tehát, — ezzel eljut Kleist-Levanus a maga „legeslegújabb neveléstervéhez“ — hogy

1. valamennyi erkölcsiskolát mindeddig csak az utánzás ösztönére alapítottak és ahelyett, hogy a jónak principiumát sajátos módon a növendékek szívében fejlesztették volna, csak úgynevezett jó példák felállításával akartak hatni;

2. hogy ezek az iskolák a tapasztalat tanúsága szerint az emberiség haladására nézve semmi jelentős dolgot nem teremtettek;

3. a jó pedig, amit mégis eredményeztek, úgy látszik, csak onnét származott, hogy a maguk nemében is rosszak voltak és a megállapodás ellenére is itt-ott rossz példákat is nyújtottak;

⁵ Basedownak és Campénak melyik munkájára vagy kijelentésére célozhat itt Kleist? Steig említi egy jegyzetben (H. v. Kleists Werke, 4. k., 214. l.), hogy Basedow Elementarwerk-jét éppen az „Allerneuester Erziehungsplan“ megjelenése idején gúnyolta Ompteda a 29. sz. „Berliner Abendblatt“-ban. Nem lehetetlen, hogy csakugyan az Elementarwerk ama helyei, illetőleg illusztrációi lebertek Kleist szeme előtt, melyekben Basedow bizonyos emberi hibákat, szenvedélyeket és bűnöket említ, illetőleg részben drasztikus módon szemléltet. Campe Theophronjában is az öreg böles eléggé részletesen szól fának az emberi bűnös szenvedélyekről és kicsapongásokról. Arról azonban, hogy akár Basedow, akár Campe egyenesen azt tanácsolta volna, hogy a valóságban nyujtsák a fiatal embereknek elriasztás céljából rossz példák látványát — Kleist pedig, úgy látszik, ilyesvalamire céloz —, nincs tudomásom.

ő — Levanus — egy ú. n. *bűniskolát* (Lasterschule), illetőleg egy *ellentétes iskolát*, vagyis egy *bűnök által erényre nevelő iskolát* akar alapítani.

Ebben valamennyi egymással ellentétes bűn részére tanítókat fognak alkalmazni, akik a nap meghatározott óráiban tervszerű módon oktatni fognak a vallásgúnyolásban és a szenteskedésben, a dacosságban és a hízelkedésben, a fukarkodásban és a tékozlásban, a félénkségben és a vakmerőségben. Ezek a tanítók nemcsak intelmek útján fognak akarni hatni, hanem példa, eleven cselekvés, közvetlen gyakorlati, társas érintkezés útján is. Önzésre, sekélyeségre, minden nagynak és magasztosnak kicsinylésére nem kell majd tanítókat alkalmazni; ezt úton-útfélen a társaságban és az utcán lehet tanulni. A tisztátlanságból és rendetlenségből, a veszekedésből és rágalmozásból Levanus felesége fog leckéket adni. A könnyelműséget, játékoságot, részegességet, lustálkodást és dorbézolást magának tartja fenn az iskola szervezője. A díj igen mérsékelt lesz: 900 tallér.

Ezekhez a nagy részükben persze nem komolyan veendő kijelentésekhez, melyeknek irónikus hangját a szekesztőségnek néhány megjegyzése még kirívóbbá teszi, Levanus egy hosszabb postscriptumot fűz, mely aránylag komolyabb és az egész közleménynek legértékesebb része.

Oly szülék — mondja ez a postscriptum —, akik nem akarnák gyermekeiket az ismertetett új intézetre bízni, mert attól tartanak, hogy azok ott okvetetlenül elromolnának, evvel az aggodalmukkal arról tennének tanuságot, hogy egészen túlzó fogalmaik vannak a nevelés hatalmáról. A világ, az érzékekre ható tárgyak egész tömege ezer meg ezer szállal tartja és vezeti a gyermeket. A lelke köré font e szálak között kétségkívül ott van a nevelés is, sőt a nevelés a legfontosabb és legerősebb szál, de az egész összességhez, a többi szálaknak egész összefoglalatjához csak úgy viszonylik, mint egy cérnaszál egy horgonykötélhez.

Valóban igen rosszul állana a dolog az erkölcsiséggel, ha nem volna mélyebb fundamentuma, mint az atyának vagy anyának úgynevezett jó példája és egy nevelőnek vagy valamely francia kisasszonynak sekélyes intelmei. A gyermek nem viaszka, mely valamely ember kezében tetszésszerinti alakká gyúrható: él, szabad; saját magában hordozza a fejlődésnek bizonyos független és sajátos képességét és minden belső alakulás mintáját.

Ha valamely anya csakugyan el volna is szánva arra, hogy gyermekét teljesen elrontsa, nem találna erre egészen biztos szert és ha a gyermek egyébként rendes, becsületes hajlamú: vállalkozása talán a legkülönösebb és legmeglepőbb módon kudarcot vallhatna.

Mi is lenne a világból, ha a szüléknek egészen biztos képességük volna arra, hogy gyermekeiket oly elvek szerint nevelhessék, melyekhez ők maguk (a szülék) adják a mintát, hiszen az emberiségnek tudvalevőleg haladnia kell és így még ha semmi kifogásolni való sem volna a szüléken, nem elég, hogy a gyermekek olyanokká legyenek, amilyenek azok, hanem különbekké kell lenniök.

Ha tehát az ősrégi nevelést, melyet apáink ránk hagytak, szegre akarjuk akasztani, nincs ok arra, hogy a fent leírt intézet ne próbáljon versenyezni a többiekkel, melyeket a legújabb kor pedagógiai leleménye teremtettt. Ebben az iskolában egy-egy növendékkel szemben, aki benne elpusztul, akad majd egy-egy másik, akiben erő és erkölcsösség igen jeles és derék módon fejlődik és minden úgy marad a világon, amint van; és amit a tapasztalat Pestalozziról és Zellerről^o és a legújabb nevelőművészet minden egyéb mesteréről és intézeteikről mond, azt mondja majd a fent leírt intézetről és szerzőiről is. Ha nem használ is, de nem is árt semmit.

A pedagógiai skepticizmus és indifferentizmus e nyilvánulással végződik a cikk, melynek minden parodisztikus és jórészt nyilván nem komoly modora mellett is van, különösen a kiemelt postscriptumban, értékes, gondolatkeltő magva, arról nem is szólva, hogy pedagógiatörténeti tekintetben is, különösen az itt is, mint a fent ismertetett epigrammákban, Pestalozzival szemben elfoglalt álláspontja miatt, igen érdekes.

Amit Kleist a nevelés hatalmának korlátaírói mond, amikor készséggel elismeri is, hogy a nevelés a legerősebb a gyermeki lélekre ható erők között, azt a pedagógusok régen tudják, valamint azt is, amit az egyéniség belső független és sajátos képességéről hirdet. Azt a gondolatot, hogy az nem nagy dolog, ha a jámbor nevelő a maga képére formálja a növendéket, már az egyik fent ismertetett epigramma, a 13. számú is kifejezte némileg módosított formában. A cikk főgondolatát azonban, melyben paradox volta mellett is sok a figyelemreméltó, érdemes közelebbről szemügyre venni.

Az természetesen senkinek sem fog eszébe jutni, hogy jó erkölcsre való nevelés céljából rossz példát mutasson a gyermeknek. A Twist Olivérek, kik tisztalelkűek maradnak a bűn iskolájában, igen ritka példányok. De viszont komoly megfontolásra méltó az a lehetőség, hogy a nevelés, a szándékos példaadás és folytonos erkölcsi prédikálás a maga esetleges sekélyességével igen visszásan tud hatni erősebb, keményebb, dacos lélekre és kellemetlen, káros reakciót idézhet elő. Hogy a növendék a nevelővel szemben sokszor igen meglepő ellentétet mutat — ha nem is éppen ilyen nyers formában: erkölestelenséget az erkölcsösséggel szemben — azt a tapasztalat eléggé igazolja. A vallásos szülő gyermeke sokszor vallástalan vagy legalább, is hit dolgában nagyon skeptikus, az erősen nemzeti érzésű kozmopolita gondolkozású, az idealizmussal telítetté materialisztikus világnézetű stb. (a fordítottira is akad példa). Ez oly jelenség, melynek magyarázata nemcsak a kor vagy a környezet különbségeiben található, hanem melynek oka sokszor közvetlenül a nevelés reakciója valamely erősebb, ellenállásra, sőt ellenkezésre hajlandóbb lélekben. Azt hiszem, hogy a reakció vagy belső oppozíció e tényére, mely

^o Zeller K. A., Pestalozzi követője. Kőnigsbergben, nagy önhittséggel hirdette a maga módszerét és nem sok rokonszenvet tudott kelteni a maga törekvései iránt.

bizonyos mértékben kétségtelenül megvan, ameddig nem eléggé ügyelt a pedagógia és érdemes volna erről behatóbban, rendszerebben elmélkedni, mint eddig tették. A gyermeki lélek sokkal rejtélyesebb, sokkal több az ismeretlen mélység és örvény benne, mint néha gondoljuk. S ki tudja, nem kellene-e bizonyos ökonómiaival, bizonyos tartózkodással eljárjunk a legnemesebb példaadásban, a legnemesebb jelszók hangoztatásában, a legnemesebb tételek hirdetésében is, hogy a megunás vagy egyenesen ellenkezés veszedelme ne támadjon egyik-másik kevésbé hajlékony, de éppen egyéni erejénél fogva értékes növendék lelkében.

A bár tépett lelkű és tragikus sorsú, de egyéni kiválóságánál fogva okvetlenül nagy figyelemre méltó költő szavai, aki egy hatalmas társadalmi és nemzeti küzdelmekben s egyszersmind pedagógiai elmélkedésekben és kísérletekben is gazdag kornak volt tanuja, mindenesetre gondolkodóba ejthetnek bennünket s nem volna helyes, ha a szakember megokolatlan gögjével elmennénk a „dilettáns“ költő kétségei mellett. Még azt is meg kellene érteünk, ha valamely korban, mely túlságosan sokat pedagogizál vagy túlságos mértékben emleget pedagógiai reformokat, az egész pedagógia ellen bizonyos reakció támad.

De nem volnék egészen méltányos a szerencsétlen életű költő iránt, ha ezeket a sorokat, melyekben őt jóformán mint pedagógiai Lucifert vagy Mephistót, vagyis mint a pedagógiai tagadás szellemét mutattam be olvasóimnak, lezárnám és meg nem említeném, hogy e komplikált, de gazdag lélekben volt pozitív gyakorlati pedagógiai vena is. E pedagógiai vena igen érdekes módon nyilatkozik azokban a levelekben, melyeket körülbelül egy évtizeddel a fent ismertetett írások megjelenése előtt menyasszonyához, Wilhelmine v. Zenge-hez (aki azonban nem lett felesége) intézett. Menyasszonyával való levelezését, különösen az 1800. évben kelt részét, egyenesen arra használja fel Kleist, hogy a leányt nevelje és műveltebbé tegye. Nemesak mindenféle tanítgatja menyasszonyát ezekben a levelekben, hanem kérdéseket is tűz ki számára, melyekre ennek a maga elméje és stílusa csiszolása végett írásban kell felelni. Pedagógiai természetűek leveleinek ama részletei is, melyekben menyasszonyának jövő anyai hivatásáról szól, így például az a szép hely az 1800 október 10-én (11-én) kelt levélben,⁷ melyben Wilhelminét elképzeli, amint majdan gyermekeit neveli, őket „anélkül, hogy sokat beszélne, példájával a jóra oktatja és saját képében megmutatja nekik, hogy mi az erény és hogy ez mennyire szeretetreméltó“. Lám, a fiatal Kleist mégis csak hitt a jó példa sikeres nevelő hatásában is, bár később, mint láttuk, sarkastikus kedvében majdnem tagadta.

Tíz év tapasztalatai talán már más pedagógiai optimistákat is pedagógiai pesszimistákká vagy legalább is skeptikusokká változtattak.

Waldapfel János.

⁷ H. v. Kleists Werke im Verein mit Georg Minde-Pouet und Reinhold Steig herausgegeben von Erich Schmidt. 5. k., 143. l.